

Bijlage HAVO
2019

tijdvak 1

geschiedenis

Bronnenboekje

Vroegmoderne tijd

---

bron 1

Terwijl Leiden door de Spaanse troepen wordt belegerd schrijft de monnik Wouter Jacobszoon in Amsterdam in 1574 in zijn dagboek:

Het nieuwtje ging rond dat in Leiden geld werd geslagen van papier, in stukken van tien stuivers en van een gulden. Het papier oogde heel wit en was zorgvuldig samengeplakt tot de dikte van een daalder. Het was fraai geslagen, met op de ene zijde een leeuw met een zwaard en het opschrift 'Pro Patria' ('Voor het vaderland'). Men zei dat de soldaten van de stad [Leiden] met dit geld betaald werden, terwijl bij stedelijke verordening was bepaald dat iedereen verplicht was de soldaten hiervoor zonder pardon alle zaken te leveren en te verkopen die men in de aanbidding had, alsof het om gewoon geld ging. Hierdoor kon het gebeuren dat de brave burgers verarmden, aangezien de soldaten alles wat zij kochten, hoe gering de prijs ook was, met dit papier betaalden en dan het resterende bedrag in normaal wisselgeld eisten.

bron 2

Een burger uit de stad Utrecht schrijft in een kroniek in 1574:

Omstreeks deze tijd begonnen de Spanjaarden die uit Leiden waren vertrokken te muiten. Zij wilden volledig betaald worden, en ze namen hun kapitein gevangen omdat zij wilden dat hij hen betaalde uit de opbrengsten van alles wat hij had geroofd in Holland. En zij kozen een nieuwe kapitein die zij trouw zworen.

Op 25 oktober zijn er aan het begin van de avond meer dan driehonderd Spanjaarden in Culemborg binnengelaten door andere Spaanse soldaten wier garnizoen daar al lag. Ze hebben de grootste huizen van de stad met geweld opengebroken en geplunderd en zijn toen met de buit weer vertrokken.

bron 3

De Hertogin van Orléans is de weduwe van de broer van de Franse koning Lodewijk XIV. In een brief schrijft zij over het leven aan het koninklijke hof:

Versailles, 4 januari 1704

De hofdames van de Hertogin van Bourgondië hebben geprobeerd om zich de rang en de plek van mijn hofdames toe te eigenen (...). Ze kregen de bewakers van de koning zover dat die een plek voor hen bezet hielden en de stoelen van mijn hofdames naar achter duwden. Ik heb hier eerst over geklaagd bij de Heer van Noailles, die mij antwoordde dat het op bevel van de koning was. Ik ben toen meteen naar de koning toe gegaan en zei tegen hem: "Mag ik u vragen, Majesteit, of het uw orders zijn dat mijn hofdames geen plek of rang meer hebben? Als dat uw wens is dan zal ik daar niets meer over zeggen want ik wens slechts u te gehoorzamen (...)."

Die vrouwen zijn veel te vrijmoedig sinds ze de gunst van de koning genieten en ze hadden zichzelf wijsgemaakt dat ik niet de moed zou hebben deze zaak aan te kaarten bij de koning. Maar ik ben niet van plan mijn rang of mijn voorrechten te verliezen.

Moderne tijd

---

bron 4

Bismarck heeft in 1877 de uitgangspunten van zijn buitenlandse politiek opgeschreven. Een gedeelte uit zijn boek:

Mij staat niet het verwerven van een of ander grondgebied voor ogen, maar een algemene politieke situatie waarin alle mogendheden, behalve Frankrijk, ons nodig hebben en door hun onderlinge betrekkingen zo veel mogelijk van tegen ons gerichte coalities worden afgehouden.

bron 5

In 1908 houdt de Britse feministe Emmeline Pankhurst (1858-1928) een toespraak over wetten in haar land. Zij zegt:

"Toen ik in Herefordshire was, werd een ongehuwde moeder voorgeleid aan magistraten onder de beschuldiging van verwaarlozing van haar buitenechtelijke kind. Ze werkte als dienstmeid en had het kind aan de verzorging van een ander moeten overlaten. De magistraten – er zaten kolonels en landeigenaren bij – vroegen niet welk loon de moeder kreeg; ze vroegen niet wie de vader was en of hij bijdroeg aan het onderhoud van het kind. Ze stuurden de vrouw voor drie maanden naar de gevangenis omdat ze haar kind had verwaarloosd. Ik vraag u, vrouwen die vanavond aanwezig zijn, als de vrouwen een aandeel hadden gehad in het opstellen van de wetten, gelooft u dan niet dat ze een manier zouden hebben gevonden om alle vaders van zulke kinderen net zo verantwoordelijk te stellen als de moeders voor het welzijn van de kinderen?"

bron 6

In februari 1912 vindt in de Duitse stad Mainz de jaarlijkse carnavalsoptocht plaats. Een van de praalwagens stelt John Bull (Groot-Brittannië) voor.

Toelichting:

Op het kleine scheepje dat John Bull vasthoudt staat: *Deutsche Flotte* (Duitse vloot).

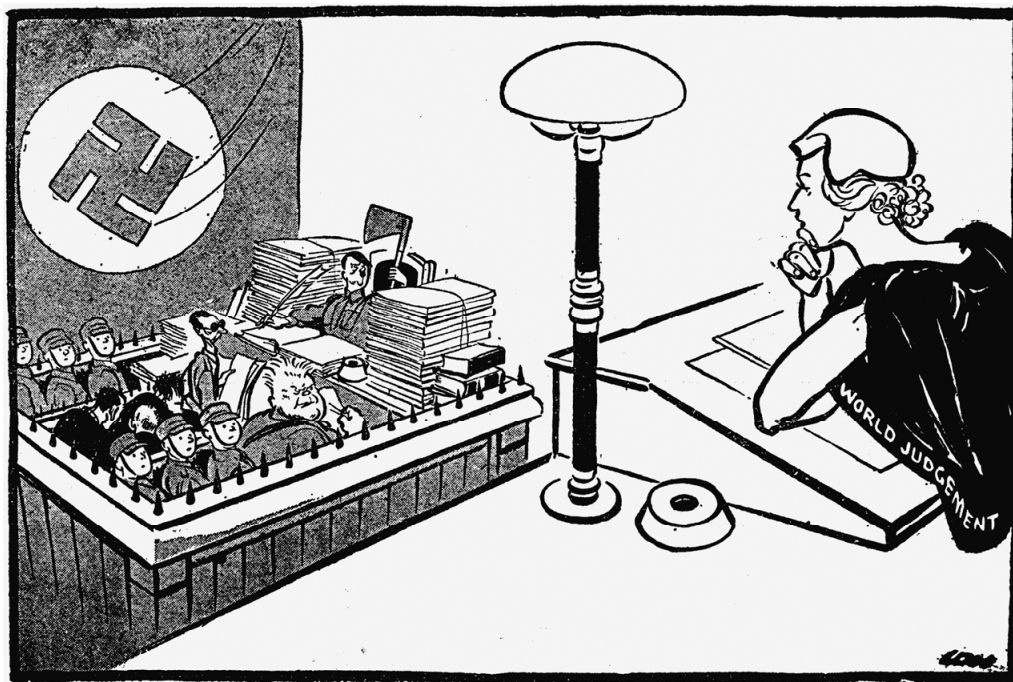
bron 7

De Duitse soldaat Johann Herbert vecht in de Eerste Wereldoorlog. Zijn zoon schrijft:

Hij had een been verloren en hij weigerde een houten been te gebruiken. In plaats daarvan bewoog hij door het huis in een rolstoel en schold op de 'bureaucraten en bloedzuigers' die Duitsland in ongenade hadden laten vallen. Hij beschreef de leiders van de regering als verraders, die hij geen loyaliteit of trouw schuldig was. Toen ik de zwart-rood-gouden vlag van de nieuwe republiek meebracht naar huis (de oude vlag was zwart-wit-rood), scheurde hij die in stukken, spuugde erop, sloeg me in het gezicht en verbood me dat vod ooit nog mee naar huis te brengen.

bron 8

Op 21 september 1933, de dag waarop in Leipzig het proces tegen vier verdachten van de Rijksdagbrand begint, publiceert de Britse tekenaar David Low deze prent in de Londense krant *Evening Standard*, met het onderschrijf 'Een rechtszaak staat terecht':

TRIAL OF A TRIAL

Toelichting:

De man met zonnebril is Joseph Goebbels, de man met de bijl is Adolf Hitler. Aan beide zijden van de verdachten zitten mannen van de SA (de paramilitaire organisatie van de nazi's).

Op het gewaad van de vrouw rechts staat geschreven: het oordeel van de wereld.

bron 9

De Duitse soldaat Anton Roos neemt deel aan de aanval op de Sovjet-Unie. Op 11 augustus 1941 schrijft Roos aan zijn vrouw:

Het omsingelde Uman heeft zich met 103.000 krijgsgevangenen overgegeven. Jullie hadden het tuig moeten zien: alle types van Europa en Azië en voornamelijk kinderen van 16-18 jaar, die ze een uniform hadden aangetrokken en op ons af hadden gestuurd. (...) Alle Joden en commissarissen¹⁾ hebben we er inmiddels uitgesorteerd. Wat daarmee gaat gebeuren hoef ik je niet uit te leggen. (...) Als het in dit tempo doorgaat, schrijf ik je binnenkort vanuit Vladivostok aan de Grote Oceaan.

noot 1 Commissarissen zijn de vertegenwoordigers van de Communistische Partij van de Sovjet-Unie.

bron 10

Kort voordat de Conferentie van Potsdam begint, overlegt Henry Stimson, de Amerikaanse minister van Oorlog, met president Truman over de vraag wat die zal antwoorden als Stalin in Potsdam vraagt naar de atoombom. Stimson noteert hierover in zijn dagboek:

We waren hier druk mee bezig en werkten er als bezetenen aan en we wisten dat hij [Stalin] er druk mee bezig was, dat zij er als bezetenen aan werkten en dat wij er praktisch mee klaar waren en van plan waren het te gebruiken tegen de vijand, Japan; als dat goed zou uitpakken, stelden we voor om er daarna over te spreken met Stalin, waarbij we ons als doel stelden de wereld vreedzamer en veiliger te maken, liever dan de beschaving te vernietigen. Als hij [Stalin] zou aandringen op details en feiten, zou Truman gewoon antwoorden dat we nog niet bereid waren om die met hen te delen.

bron 11

In 1968 voert Leonid Brezjnev een telefoongesprek met Alexander ('Sasha') Dubček, de leider van de communistisch partij van Tsjecho-Slowakije:

Brezjnev: De laatste twee tot drie dagen hebben de kranten die ik net noemde vasthoudend allerlei scheldpartijen op de Sovjet-Unie en haar broederlanden gepubliceerd. Mijn kameraden op het Politbureau staan erop dat ik jou vanwege deze kwestie dringend aanspreek (...).

Dubček: We hebben een bijeenkomst gehad met de pers. Tijdens die bijeenkomst zijn de verslaggevers die volgens jou incorrect hebben gehandeld aangesproken, en de beslissing werd genomen om een eind te maken aan alle haatdragende formuleringen.

Brezjnev: Sasha, het maakt niet uit of jij een ontmoeting hebt gehad met de pers of niet. Wij waren het erover eens dat jij niet alleen maar een bijeenkomst zou houden. We waren overeengekomen dat alle massamedia – de pers, de radio en de televisie – onder de controle van het communistische Centrale Comité zouden worden gebracht (...). Zie je dan niet in, Sasha, dat we zeer zeker de maatregelen zullen moeten nemen die wij nodig vinden? (...)

Dubček: Wij kunnen onze eigen problemen oplossen, maar als jij denkt dat het noodzakelijk is bepaalde maatregelen te nemen, doe dat dan vooral.

bron 12

Twee dagen na de val van de Berlijnse Muur publiceert de tekenaar Opland deze prent in *de Volkskrant* van 11 november 1989:

Toelichting:

De man in de prent is Karl Marx, de grondlegger van het communisme.